

Розділ II

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ

УДК 65.012.8(477)

М. В. Бегей

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Досліджено науково-теоретичні підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства». Здійснено аналіз поглядів на визначену проблему з позиції сучасних вітчизняних і зарубіжних учених і доведено, що серед науковців не існує однозначної позиції щодо цього поняття. Виокремлено п'ять підходів до розуміння економічної безпеки підприємства: стратегічний, ресурсно-функціональний, системний, синергетичний, гармонізаційний.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, функціональні складові економічної безпеки підприємства, економічні загрози.

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови та ситуація, що сформувалася у суспільстві, зумовили чимало непередбачуваних небезпек і загроз для господарської діяльності підприємств. Аналіз результатів функціонування підприємств довів, що більше третини з них працюють збитково, а рівень рентабельності прибуткових вкрай низький. Нестача фінансових ресурсів, нестабільна політико-економічна ситуація в державі, відкритість ринку за високого рівня конкуренції – ці обставини встановлюють підприємствам вимоги щодо створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки.

На сучасному етапі розвитку економічної науки в Україні триває актуалізація проблематики економічної безпеки, що супроводжується глибинним осмисленням явищ і процесів, появою нових поглядів і підходів, формулюванням та уточненням понятійно-категоріального апарату.

Стан дослідження. Питанням економічної безпеки підприємства присвячені наукові праці багатьох учених. Вирішенню окремих

аспектів забезпечення економічної безпеки підприємств присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних учених: О. В. Ареф'євої, Н. В. Ващенко, Л. І. Донця, А. О. Спіфанова, М. М. Єрошенка, З. Б. Живко, І. П. Мойсеєнко, В. М. Нижника, О. Л. Пласуна, В. І. Франчука та ін. Незважаючи на те, що сучасній економічній науці вдалося вирішити деякі питання системотворення економічної безпеки, проте визначити теоретичний базис із цієї проблематики поки що не вдається. Попри наявність численних наукових розробок у сфері економічної безпеки, досі існують суперечливі підходи до суті економічної безпеки, її окремих характеристик і функціональних складових.

Мета статті – дослідити науково-теоретичні підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства», на основі яких висвітлити авторське бачення окресленого поняття.

Виклад основних положень. Проблеми забезпечення економічної безпеки є надзвичайно актуальними. Поряд із військовою, продовольчою, екологічною, забезпечення економічної безпеки є завданням уряду кожної країни. Вперше термін «економічна безпека» отримав офіційне закріплення у 1985 р. під час прийняття резолюції «Міжнародна економічна безпека» на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН. За тридцятирічний період в економічній теорії накопичено достатньо знань, поглядів, ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення явищ економічної безпеки.

Досягнення стану економічної безпеки країни неможливе без забезпечення кожного підприємства. Тому дослідження питань забезпечення економічної безпеки підприємства є вкрай актуальним. Для формування системи економічної безпеки підприємства необхідне чітке осмислення сутності, складових і принципів економічної безпеки. Сьогодні немає єдиного підходу до визначення поняття економічної безпеки підприємства. Здійснивши узагальнений аналіз наукових праць учених із цієї тематики, зазначимо, що можна виокремити п'ять підходів до визначення поняття «економічна безпека»:

- стратегічний – розуміння економічної безпеки як стану захищеності підприємства;
- ресурсно-функціональний – тлумачення економічної безпеки як ефективного використання ресурсів або потенціалу;
- системний – розгляд економічної безпеки як збереження рівноваги та стійкості підприємства;
- синергетичний – розуміння економічної безпеки, що досягається завдяки формуванню стану захищеності бізнес-процесів від впливу загроз;
- гармонізаційний – тлумачення економічної безпеки як гармонізації інтересів підприємства з інтересами взаємодіючих із ним суб'єктів зовнішнього середовища.

Прихильники першого напрямку – стратегічного – економічну безпеку підприємства розуміють як «специфічний стан». Так, З. Б. Живко визначає економічну безпеку підприємства «як стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, сформований адміністрацією і колективом підприємства шляхом реалізації заходів правового, економічного, інформаційного, організаційного, інженерно-технологічного та соціально-психологічного характеру» [7].

Подібна позиція належить А. Козаченко, В. Пономарьову, А. Ляшенко, які у праці «Економічна безпека підприємства: суть і механізм забезпечення» економічну безпеку підприємства розглядають як «стан, коли первинний економічний агент знаходиться у стані надійної захищеності та не підпадає під негативний вплив будь-яких чинників» [12]. За визначення поняття «економічна безпека» в окремих публікаціях зазначається, що її підтримка на певному рівні відображає такий стан підприємства, який забезпечує здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам. Тобто рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно керівництво спроможне уникати загроз і нейтралізувати наслідки складових зовнішнього та внутрішнього середовищ. Деякі вчені (О. М. Бандурка [15, с. 164], А. І. Сухоруков [17, с. 14]) у тому чи іншому контексті погоджуються з цим визначенням, додаючи, що безпечний стан функціонування підприємства залежить не лише від стану захищеності від загроз, але й від здатності протистояти їм.

Особливої уваги заслуговує ресурсно-функціональний підхід, згідно з яким економічна безпека підприємства розуміється як стан ефективності використання його ресурсів. Ресурсно-функціональний підхід як найбільш поширений серед науковців є майже всебічним, адже охоплює усі функціональні сфери діяльності підприємства. Перевагою цього підходу є намагання оцінити стан ресурсів підприємства, здатних протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Таку позицію підтримують О. О. Гетьман, В. М. Шаповал, які вважають, що економічна безпека – це такий стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки, устаткування, інших майнових прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного соціального і науково-технічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам [3, с. 252]. Д. В. Зеркалов під економічною безпекою розуміє стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для попередження і забезпечення стабільного функціонування у теперішньому часі і у майбутньому [8].

Українські науковці Л. О. Омелянович та Г. Є. Долматова розширюють визначення суті економічної безпеки, розуміючи його не лише з позиції економічного характеру, а й соціального розвитку. Так, на думку науковців, «економічна безпека підприємства являє собою формування такого стану економічних відносин зв'язків між усіма видами ресурсів, при якому гарантується стабільність функціонування, підприємницький успіх, прогресивне використання науково-технічних досягнень і соціальний розвиток суб'єкта господарювання» [14, с. 35]. В. Мунтіян під економічною безпекою підприємства розуміє такий стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за якого забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток [13].

Слід зауважити, що не всі науковці підтримують таке тлумачення досліджуваного поняття. Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов та О. М. Ляшенко вважають, що у ресурсно-функціональному підході економічна безпека підприємства розглядається дуже широко. За такого підходу, на думку авторів, втрачається бачення економічної безпеки, вона ототожнюється з діяльністю підприємства та її ефективністю [12, с. 72].

Для забезпечення економічної безпеки на підприємстві, що утворює систему, необхідно розрізняти її основні функціональні складові. Функціональні складові економічної безпеки підприємства – це сукупність основних напрямів його економічної безпеки, що істотно відрізняються один від одного за змістом. Подальші варіації цього підходу спрямовані на вирішення дискусійних питань щодо спектра функціональних складових економічної безпеки підприємства. На думку С. Н. Ільяшенко, система економічної безпеки підприємства традиційно містить такі складові (див. рис. 1).

Немає одностайності науковців і щодо функціональних складових. Окрім загальноприйнятих, спостерігається як розширення їх кількості, так і звуження. Так, І. Н. Карпунь доповнює систему економічної безпеки підприємства ще такими складовими, як інтерфейсна, соціальна, ринкова, ресурсна, енергетична [11, с. 49]. Г. Є. Дем'яненко доповнює попередні складові економічною безпекою внутрішньої та зовнішньої діяльності, а також трудовою та інформаційною складовими [5, с. 10].

Деякі науковці виділяють меншу кількість функціональних складових економічної безпеки. Є. І. Крихтін і М. В. Фоміна вирізняють такі складові: фінансову, техніко-технологічну, кадрову (інтелектуальну), екологічну, інформаційну [16, с. 164].

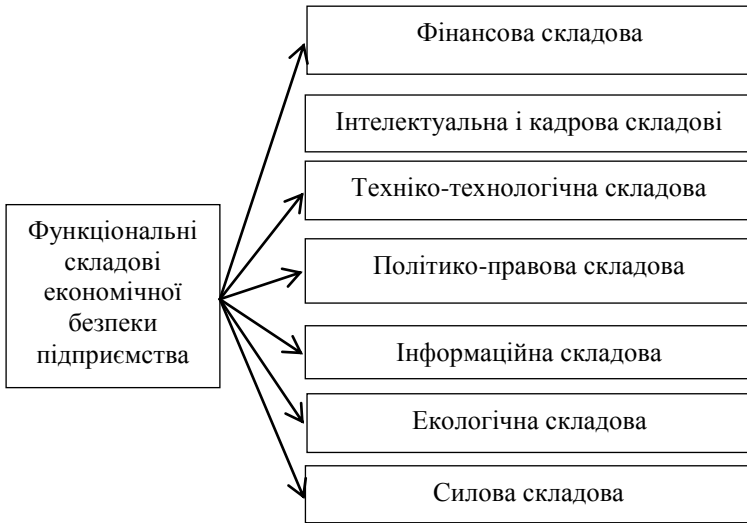

Рис. 1 Функціональні складові економічної безпеки підприємства [9]

Г. Д. Ейтутіс – фінансову, техніко-технологічну, інвестиційну, людського чинника; С. В. Капітула – виробничу, фінансову, інвестиційну [18, с. 137]. На нашу думку, виокремлення складових економічної безпеки дасть можливість детально розглянути кожну сферу підприємства і нейтралізувати можливі загрози. Розглянувши різні підходи вчених до функціональних складових економічної безпеки підприємства, погоджуємось із думкою С. Н. Ільшанка і вважаємо за доцільне виокремити такі складові: фінансову, кадрову, технологічну, правову, інформаційну, екологічну та силову.

На особливу увагу заслуговує системний підхід до розуміння суті економічної безпеки підприємства. За окресленим підходом, економічна безпека підприємства розглядається як система взаємопов'язаних елементів, що сформована для вирішення комплексних завдань становлення, формування, забезпечення необхідного рівня, розвитку захищеності підприємства від наявних і потенційних загроз та мінімізації їх негативного впливу. Такій системі притаманні логічність структури, принципи, функції, адекватні методи управління, завдання тощо. Т. М. Іванюта та А. О. Заїчковський економічну безпеку підприємства розглядають як систему створення механізму мобілізації

й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами підприємства з метою найбільш ефективного їх використання і забезпечення стійкого функціонування, його активної протидії будь-яким негативним чинникам впливу [10]. У зв'язку з цим економічну безпеку підприємства необхідно розглядати набагато ширше, а саме: як можливість забезпечити стійкість підприємства (як системи) в різних умовах.

Подібна позиція і у О. І. Линник і Н. В. Артеменка, які економічною безпекою підприємства вважають такий стійкий стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих чинників, за якого забезпечується стабільна реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності.

У деяких наукових працях наявне ототожнення понять «стійкість» та «економічна безпека підприємства». Так, І. О. Бланк під економічною безпекою розуміє «стан виробничо-комерційної діяльності, при якому забезпечується дотримання економічних інтересів підприємства на підставі його стійкості та властивостей системи, що саморозвивається, і попередження впливу внутрішніх і зовнішніх загроз» [2].

Стійкість і безпека – найважливіші характеристики економіки підприємства як єдиної системи. Їх не слід протиставляти, бо кожна по-своєму характеризує стан підприємства. Стійкість підприємства відображає міцність і надійність, здатність витримувати внутрішні і зовнішні «навантаження». Економічна безпека підприємства – це стан підприємства, його здатність до виживання і розвитку за умов внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важкопрогнозованих чинників.

Чим стійкіше підприємство, тим вищою буде й оцінка його безпеки. Порушення пропорцій і зв'язків між різними компонентами призводить до дестабілізації і є сигналом переходу підприємства від безпечного стану до небезпечного. Узагальнивши підходи до співвідношення понять «стійкість» і «економічна безпека підприємства», можна зробити висновок, що стійкість є обов'язковою умовою забезпечення належного рівня безпеки, а, отже, поняття «економічна безпека» є ширшим.

Прихильники синергетичного підходу розглядають поняття безпеки як «здатність» підприємства до захищеності свого потенціалу та інтересів. В економічній енциклопедії економічна безпека визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім

загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей [6]. В. В. Шликов під економічною безпекою розуміє стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз [20].

Із зазначених визначень очевидно, що забезпечення економічної безпеки підприємства обмежується виявленням і нейтралізацією загроз функціонуванню підприємства, що, на нашу думку, є дуже вузьким баченням. Система економічної безпеки повинна не тільки усувати загрози, але і створювати умови для розвитку підприємства.

Гармонізаційний підхід полягає у визначенні сутності поняття «економічна безпека» як міри гармонізації інтересів підприємства з інтересами взаємодіючих із ним суб'єктів зовнішнього середовища (з позиції різних агентів ринку, що взаємодіють із підприємством, споживачів, податкових, кредитних органів тощо).

Прихильниками такого підходу є Г. В. Козаченко [12, с. 87], О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко [1, с. 18], Л. Г. Шемаєва [20, с. 12]. Так, Г. В. Козаченко під економічною безпекою підприємства розуміє гармонізацію в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства.

Р. М. Дацків безпеку підприємства розуміє як такий стан економічного розвитку суб'єктів господарювання, який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз [4].

О. В. Ареф'єва вважає, що стан економічної безпеки підприємства відображає погодженість і збалансованість його інтересів та інтересів суб'єктів зовнішнього середовища, у зв'язку з чим підприємство має враховувати різні інтереси широкого кола контрагентів [1, с. 19].

Проаналізувавши наявні підходи до категорії «економічна безпека підприємства», можна зробити висновок, що економічна безпека охоплює всі аспекти діяльності підприємства і є широким поняттям. Це і не дає змоги вченим досягти єдиної думки у визначенні її дефініції.

Деякі вчені розглядають поняття економічної безпеки підприємства дуже широко, інші – надто вузько. В одному випадку втрачається суть поняття, в іншому – не розкривається його зміст.

Наше розуміння економічної безпеки підприємства полягає у тлумаченні її як комплексної характеристики, якою охоплюють рівень захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз,

що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток. Зміст цього поняття містить систему засобів, які забезпечують конкурентостійкість та економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.

Висновки. Отже, суспільно-політична ситуація в країні, відкритість ринків, нестабільність економічної ситуації спричинили багато непередбачуваних небезпек і загроз для підприємств. У сучасних умовах господарювання підприємства функціонують у складному та нестабільному зовнішньому середовищі. Саме ці обставини зумовлюють необхідність формування системи економічної безпеки підприємства.

Дослідження сутності економічної безпеки підприємства довело, що серед учених-науковців не існує однозначного бачення щодо її визначення. Проаналізувавши формулювання економічної безпеки підприємства багатьох учених, можна виокремити п'ять підходів до розуміння економічної безпеки підприємства: стратегічний, ресурсно-функціональний, системний, синергетичний, гармонізаційний.

Нами сформульовано власне визначення економічної безпеки підприємства, під якою слід розуміти рівень захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує його стабільне функціонування та ефективний розвиток.

1. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.

2. Бланк І. О. Інвестиційний менеджмент: підручник / І. О. Бланк. – К.: КНЕУ, 2005. – 398 с.

3. Гетьман О. О. Економічна діагностика: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К.: Центр навч. літ., 2007. – 307 с.

4. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р. М. Дацків. – Львів: Центр Європи, 2006. – 159 с.

5. Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук: 08.07.05 / Г. Є. Дем'яненко; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2003. – 18 с.

6. Економічна енциклопедія: у трьох томах / ред. кол. С. В. Мочерний та ін. – Т. 1. – К.: Академія, 2000. – 864 с.

7. Живко З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства: монографія / З. Б. Живко. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 471 с.

8. Зеркалов Д. В. Экономическая безопасность: монография / Д. В. Зеркалов. – Электрон. данные. – К.: Основа, 2011. – 1 электрон. опт. диск

(CD-ROM); 12 см. – Систем. требования: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/2000/XP; Acrobat Reader 7.0.

9. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.

10. Иванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. М. Иванюта, А. О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

11. Карпунь І. Н. Управління фінансовою санацією підприємства: навч. посібник / І. Н. Карпунь. – Львів: Магнолія-2006, 2009. – 418 с.

12. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с.

13. Мунтян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтян. – К.: Вид-во КВЦ, 1999. – 464 с.

14. Омелянович Л. О. Економічна безпека торговельного підприємства: монографія / Л. О. Омелянович, Г. Є. Долматова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 195 с.

15. Основы економічної безпеки: підручник / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Чевяков. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.

16. Соціальна політика та економічна безпека / під заг. ред. Є. І. Крихітіна. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.

17. Сухоруков А. І. Фінансова безпека держави: навч. посібник / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К.: Центр навч. літр., 2007. – 192 с.

18. Турило А. М. Методика оцінки виробничої безпеки підприємства / А. М. Турило, С. В. Капітула // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3 (69). – С. 137–143.

19. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук: 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / Л. Г. Шемаєва. – К., 2010. – 42 с.

20. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия: учеб. пособие / В. В. Шлыков. – СПб.: Алетейя, 1999. – 138 с.

Бегей М. В. Научно-теоретические подходы к определению понятия «экономическая безопасность предприятия»

Исследовано научно-теоретические подходы к определению понятия «экономическая безопасность предприятия».

Сделано анализ взглядов на определенную проблему с позиции современных отечественных и зарубежных ученых и доказано, что среди ученых не существует однозначной точки зрения по поводу данного понятия.

Выделено пять подходов к пониманию экономической безопасности предприятия: стратегический, ресурсно-функциональный, системный, синергетический, гармонизационный.

Ключевые слова: *экономическая безопасность предприятия, функциональные составляющие экономической безопасности предприятия, экономические угрозы.*

Behel M. V. Scientific and theoretical approaches to the definition of the concept «economic security of the enterprise»

The article deals with the scientific and theoretical approaches to the definition of the concept of «economic security of the enterprise». Current economic conditions and the current situation in society led to the emergence of many unexpected dangers and threats for the existence and economic activity of the enterprise.

According to the analysis of the functioning of the enterprises more than a third of them work at a loss, and the level of return of profitable enterprises is very low.

The lack of financial resources, the instability of political and economic situation in the country, the openness of the market with a high level of competition – all these factors set the requirements for the enterprises to create an effective system of ensuring economic security.

At the present stage of economic science development in Ukraine the problems of economic security are actualized and accompanied by a deep understanding of the phenomena and the processes, the emergence of new views and approaches, the formulation and the refinement of the conceptual and categorical apparatus.

The analysis of views on the problem from the standpoint of modern domestic and foreign scientists is worked out; it is proved that there is no unambiguous vision of this concept among scientists and researchers.

Analyzing the formulation of the enterprise economic security by many scientists, five approaches to understanding of the enterprise economic security can be highlighted: strategic, resource and functional, system, synergistics, harmonizational.

Having examined the suggested approaches, our own definition of the enterprise economic security has been formulated, which should be recognized as the level of protection of the enterprise from internal and external threats, ensuring stable operation and efficient development.

Thus, in the contemporary conditions of management enterprises operate in complex and uncertain environment. These circumstances determine the necessity for the formation of the system of the enterprise economic security.

Key words: *enterprise economic security, functional components of the economic security of the enterprise, economic threats.*

Стаття надійшла 23 листопада 2015 р.